

Vanhan kirjasuomen partisiippirakenteesta

PIRKKO FORSMAN SVENSSON

1.1. Partisiippirakenne on suomen ei-finiittisistä rakenteista lausemaisoin ja niin ollen itsenäisin. Rakenteen voi muodostaa kaikista peruslausetyypeistä, sillä on hallitsevasta lauseesta riippumaton aikasuhteen ja persoonan valinta, ja siinä voi esiintyä itsenäinen lauseadverbiaali (Hakulinen—Karlsson 1979: 356). Näissä suhteissa partisiippirakenne ei eroa synonyymisestä *että*-lauseesta. Rakenteen konstituenttien sijanmerkintä on vain osin matriisiverbistä riippuvainen. Aktiivisen rakenteen objektin, ei-eksistentiaalisen rakenteen subjektin sekä predikatiivin muoto on matriisilauseesta riippumaton; sitä vastoin matriisiverbi vaikuttaa tietyin ehdoin passiivisen rakenteen objektin sekä eksistentiaalisen rakenteen subjektin sijanvalintaan, siis toisin kuin vastaavassa *että*-lauseessa (ks. Terho Itkonen 1975: 86—117, 1976: 67—77; Hakulinen—Karlsson 1979: 363—366; Forsman Svensson 1983: 47—52, 59—62). Matriisiverbin kielteisyyden partitiivistää mainitut konstituentit, joskaan ei automaattisesti: jos kielto kuuluu vain matriisilauseeseen, ei upotteen objekti tai subjekti välttämättä ole sen vaikutusalassa; jos taas matriisilauseeseen nostettu kielto on peräisin upotteesta, kyseiset konstituentit joutuvat kiellon vaikutusalaan ja partitiivistuvat. Kiellon noston sallivat verbit ovat ei-faktiivisia, ja nosto on mahdollinen niin finiittisestä *että*-lauseesta kuin pts.rakenteesta (ks. Hakulinen—Karlsson 1979: 365—366, 270—271, Forsman Svensson 1983: 355, 356 viitteet 68 ja 81). Kielto vaikuttaa kuitenkin herkemmin pts.rakenteeseen (I a) kuin *että*-lauseeseen (I b), puuttuuhan pts.rakenteen ja matriisilauseen väliltä lauseraja:

- (1) a. En usko Kallen ostavan *autoa* (**auton*).
- b. En usko, että Kalle ostaa *autoa* (*auton*).

Konstituenttien partitiivistuminen tai partitiivistumatta jääminen — olipa kyse pts.-rakenteesta tai *että*-lauseesta — ei kuitenkaan ole yksioikoinen ilmiö: matriisiverbin kielteisyyden ohella upotteen objektin sijanvalintaan vaikuttaa se, onko matriisiverbi faktiivinen vai ei-faktiivinen ja oletetaanko upotteen asiiasältö todeksi vai ei, ts. faktiivinen presuppositio tai sellaisen puuttuminen (ks. Herlin 1981: 112—125, 127).

1.2. Lausemaisuudestaan huolimatta pts.rakenteelta puuttuu itsenäisen lauseen piirteitä, mm. kieltö ja morfologinen modus. Eräissä tapauksissa kielteisyyden ilmaiseminen käy kiertoteitse: kieltö nostetaan matriisilauseeseen tai kieltoverbi korvataan rakenteessa verbillä *jäädä* tai *jättää* ja 3. inf. abessiivilla (Forsman Svensson 1983: 70). Vaikka pts.rakenteelta puuttuu modustunnus, rakenne vastaa tietyissä tapauksissa nimenomaan konditionaalista (eikä indikatiivista) *että*-lauseetta. Tällaisen *että*-lauseen konditionaali ilmaisee upotteen futuurisuutta (matriisiverbinä yleensä tahdonilmausverbi)¹ tai kumoo lauseeseen muutoin liittyvän faktiivisen presupposition (Herlin 1981: 64, Forsman Svensson 1984: 50, 54).

Matriisilauseen ja pts.rakenteen välisen lauserajan heikentyminen vaikuttaa yhdysrakenteen sanajärjestykseen. Pts.rakenteesta voi konstituentin tai useampia — subjektin (2), objektin (3), adverbiaalinen (4), predikatiivin (5), joskus verbinkin — siirtää matriisilauseen alkuun luontevammin kuin *että*-lauseesta (onhan hallitsevan lauseen ja *että*-lauseen välillä lauseraja):

- (2) a. *Pojan* mies toivoi huomaavan tytön.
- b. *Pojan* mies toivoi tyttöjä katselevan.
- (3) a. *Tytön* mies toivoi pojan huomaavan.
- b. *Puolukoita* kauppias halusi kyläläisten poimivan.
- (4) *Hyvin* Matti arveli Liisan selviytyvän tehtävästään.
- (5) *Tuoretta* kauppias väitti kalojen olevan.

Esimerkit 2–4 ovat Auli Hakulisen (1976: 109–110). Kirjassaan Nykysuomen lauseoppia (1979: 357) Hakulinen ja Karlsson katsovan 3 a:n kaltaisen objektin topikaalistuksen (3 c) kielenvastaiseksi:

- (3) c. **Kallen* Mattilan täytyi myöntää Kertun nähneen.

Saman lauseen Hakulinen ja Karlsson esittivät jo 1975 (s. 345), silloin kysymysmerkällä varustettuna. Subjektin topikaalistuksen (2 c), jota he aiemmin (1975: 345) pitivät kielenvastaisena, he hyväksyvät lauseopissaan (s. 357):

¹ Ks. Auli Hakulinen 1973: 61. Tahdonilmausverbeihin liittyvät translatiivirakenteet (1 a, 2 a, 3 a) vastaavat yleensä konditionaalilauseetta (1 b, 2 b, 3 b):

- (1) a. Toivon sinua *toverikseni*.
- b. Toivon, *että olisit* toverini.
- (2) a. Kansalaiset haluavat hammashoidon *ilmaiseksi*.
- b. Kansalaiset haluavat, *että* hammashoito *olisi* ilmaista.
- (3) a. Haluan sinut *vaimokseni*.
- b. Haluan, *että olisit* vaimoni.

Että-lauseiden synonyymiksi tuntuu sopivan pts.rakenne (1 c, 2 c, 3 c), jos matriisiverbin muuttaa konditionaaliin. Upotteen modus käy tällöin ilmi matriisiverbistä:

- (1) c. *Toivoisin* sinun olevan toverini.
- (2) c. Kansalaiset *haluaisivat* hammashoidon olevan ilmaista.
- (3) c. *Haluaisin* sinun olevan vaimoni.

(2) c. *Kertun* Mattilan täytyi myöntää nähneen Kallen.

Lauseen 2 c variantiksi voitaneen postuloida lause 2 d, jossa topikaalistettu subjekti on fokusoitu aivan kuten lauseessa 2 b:

(2) d. ?*Kertun* Mattilan täytyi myöntää Kallen nähneen.

Esitettyissä topikaalistustapauksissa semanttisesti samanarvoiset subjekti ja objekti ovat kumpikin *n*-sijassa, mikä sanajärjestyksestä muunneltaessa aiheuttaa hahmotusvaikeuksia. Topikaalistettu konstituentti voi hahmottua yhtä hyvin subjektiksi kuin objektiksi, tuottaahan objektin topikaalistaminen (3 a) sanajärjestykseltään täysin samanlaisen yhdysrakenteen kuin subjektin topikaalistamiseen liittyvä fokusointi (2 d). Jos subjekti ja objekti sen sijaan ovat erimuotoisia, objekti esim. partitiivissa (3 b, d) tai subjekti mon. genetiivissä (3 e), ne eivät sekoitu toisiinsa ja objekti topikaalistuu vaivattomasti:

(3) d. *Kallea* Mattilan täytyi myöntää Kertun rakastavan.

e. *Kallen* Mattilan täytyi myöntää tyttöjen valinneen.

Subjektin ja objektin näennäinen samasijaisuuskaan ei vaikuta hahmotukseen, jos ainoastaan toinen näistä konstituenteista on pragmaattisesti sopiva subjektiksi; tällöin objekti topikaalistettunakin (3f) tulkitaan juuri objektiksi:

(3) f. *Volvon* Mattilan täytyi myöntää Kallen valinneen.

Konstituenttien topikaalistamista rajoittaa selvyyden vaatimus: siirrot pts.rakenteesta matriisilauseeseen ovat kielellisesti hyväksyttäviä vain siinä tapauksessa, ettei synny epäselvyyttä konstituenttien funktiosta (tästä kielten periaatteesta ks. Chomsky 1965: 126—127).

Topikaalistukset *että*-lauseesta ovat kielenvastaisia tai ainakin usein epäluonteivia. Niinpä pts.rakenne on yleiskielessä pakollinen, kun jokin upotteen konstituentti korvataan relatiivi- tai kysymyssanalla tai komparatiivikonjunktiolla (6). Sanajärjestyksen temaattiset tarpeet voidaankin katsoa yhdeksi syyksi pts.rakenteen syntyyn (A. Hakulinen 1976: 104).

(6) a. Hän käsitteli aihetta, *josta* en uskonut hänen olevan kiinnostunut.

b. *Mitä* arvelet nyt tapahtuvan?

c. Poika teki työnsä juuri niin huolellisesti *kuin* odotinkin hänen tekevän.

(Vrt. A. Hakulinen 1973: 58, 1979: 357—358, Forsman Svensson 1983: 94—95, Herlin 1981: 99—104). Pts.rakenteesta matriisilauseeseen alkuun tai alun tuntuun siirretään yleensä konstituentti tai kaksi, ani harvoin kolme. Topikaalistusten määrä nykykielessä ilmenee taulukoista 8 ja 9. Koko pts.rakennetta ei nykykielessä yleensä voi topikaalistaa yhdysrakenteen alkuun (7), joten rakenne ei tässä suhteessa käyttäydy pintakonstituentin tavoin (Hakulinen—Karls-son 1979: 358):

(7) **Kaikkien pysyvän paikoillaan* toivotaan tiedotteessa.

Jos rakenteen subjekti ja verbi muodostaisivat yhden konstituentin (esim. attribuutin + pääsanan), ne topikaalistuisivat yhdessä. Kalevi Wiik (1976) on kuitenkin osoittanut, että pts.rakenteen subjekti- ja predikaattiosa ovat eri konstituentteja eivätkä samanaikaisesti siirry matriisilauseen alkuun. Wiikillä on esimerkki vain subjektin topikaalistuksesta (8a), mutta nähdäkseni on mahdollista topikaalistaa subjektin sijasta verbi (8b):

- (8) a. *Tytön* poika juoksevan näki.
 b. ?*Karkaavan* poika tytön luuli.

Matriisiverbin edelle voinee tietyin ehdoin topikaalistaa jopa koko rakenteen (9 a–d). Tällöin rakenne on subjektiton tai sen subjekti on ilmaistu omistusliitteellä; partisiipin lisäksi rakenteeseen sopinee yksi lisäjäsen (lähinnä objekti tai adverbiaali). Jos objektillisiin rakenteisiin (9 b, c) lisää adverbiaalinen, rakenteet tuntuvat kielenvastaisilta: **Samaa silloin tarkoittaneensa* poika vakuutti; **Sitä koko ajan tarkoitetun* mies kyllä sanoi.

- (9) a. ?*Nukkuneensa* tyttö kyllä väitti.
 b. ?*Samaa tarkoittaneensa* poika vakuutti.
 c. ?*Sitä tarkoitetun* mies kyllä sanoi.
 d. ?*Naapurissa käyneensä* isäntä kertoi.

1.3. Joskin pts.rakenteen konstituentteja voi siirtää matriisilauseen alkuun, itse rakenteen sisällä uudelleenjärjestelyt eivät käy päinsä: sanajärjestys ei ole temaattisesti yhtä vapaa kuin finiittisessä *että*-lauseessa vaan on kiteytynyt määrämuotoon ainakin ydinkonstituenttien osalta (A. Hakulinen 1976: 94–95; esimerkit 10–12 tästä teoksesta). Sanajärjestyksen avulla erotetaan toisistaan mm. pts.rakenne (10 a) ja partisiippiattribuutillinen nominiobjekti (10 b):

- (10) a. Hän huomasi *pojan juoksevan*.
 b. Hän huomasi *juoksevan pojan*.

Alun perin käänteinen sanajärjestys pysyy pts.rakenteessa sellaisena (11):

- (11) Hän huomasi kadulla *seisovan auton*.

Tosin esimerkin 11 tyyppiset rakenteet saattavat olla kaksiselitteisiä: partisiippihan voidaan tulkita attribuutiksi. Myös subjekti ja objekti tunnistetaan sanajärjestyksen perusteella (12 a). Pts.rakenne ei salli verbin jälkeen siirrettyjä transitiiiverbin subjekteja, eivätkä subjekti ja objekti voi vaihtaa paikkaa edes erisijaisina (12 b):

- (12) a. Mies toivoi *poikien* huomaavan *tytöt*.
 b. *Mies toivoi *tytöt* huomaavan *poikien*.

Samoin on laita subjektin ja predikaatiivin (13 a, b):

- (13) a. Hän väitti *tulosten* olleen *huonot*.
 b. *Hän väitti *huonot* olleen *tulosten*.

Koko upotetta määrittävä adverbiaali ei voi aloittaa pts.rakennetta (14 a),

koska se voitaisiin tajuta yhtä hyvin matriisilauseeseen kuin upotteeseen kuuluvaksi; adverbiaali voi enintään sijoittua subjektin jälkeen (A. Hakulinen, mts. 106) kuten lauseessa 14b:

- (14) a. *Kuulin *Pariisissa* Mikon ostaneen itselleen auton.
b. Kuulin Mikon *Pariisissa* ostaneen itselleen auton.

Jos pts.rakenteen ydinkonstituentteja halutaan fokusoida siirtämällä rakenteen verbi loppuun, on fokusoitava konstituentti topikaalistettava matriisilauseen alkuun (2b, d ja 15a). Jos verbiä siirretään pts.rakenteessa siirtämättä sen yhtä konstituenttia matriisilauseeseen (15b), ei kyseessä ole fokusointi vaan — Auli Hakulista (mts. 110) lainatakseni — jonkinlainen ”alisteinen sanajärjestys”.

- (15) a. *Miesten* vaari kertoi ennen lohia *pelänneen*.
b. Vaari kertoi *miesten* ennen lohia *pelänneen*.

2.1. Vanhan kirjasuomen pts.rakenne tuntuu useassa suhteessa käyttäytyvän toisin kuin nykykielinen vastineensa. Sille on toisaalta tyypillistä kiinteämpi suhde matriisilauseeseen, toisaalta konstituenttien suurempi liikkuvuus ja sanajärjestyksen vakiintumattomuus. Selvittääkseni, missä suhteessa vanhan kirjasuomen pts.rakenne poikkeaa nykykielisestä, olen kirjannut tietyt piirteet lähes tuhannesta 1600-luvun rakenteesta. Jotta käännöksen vaikutus rakenteen muotoutumiseen ei jäisi huomiotta, valitsin tarkasteltavaksi sekä käännöstekstiä (lähdekielenä lähes poikkeuksetta ruotsi) että alun perin suomeksi kirjoitettua proosaa. Niinpä aineistona ovat toisaalta asetuksista,² toisaalta suomenkielisistä saarnoista ja saarnakokoelmista³ poimitut rakenteet, yhteensä 895. Näistä 446 on peräisin lakikielestä (LAKI), 449 uskonnollisesta kirjallisuudesta (Usk). Vanhan kirjakielen vertailukohteina olen käyttänyt toisaalta Hakulisen—Karlssonin—Vilkunan (1980) nykysuomen tekstilauseista esittämiä tietoja (taulukossa lyhenne *HKV 1980*),⁴ toisaalta omia nykyajan asia- ja taideproosasta laskemiani (taulukossa *FS 1985*).⁵

2.2. Olen jakanut aineiston rakenteet viiteen rakennetyyppiin osin lauserakenteen, osin predikaatin muodon perusteella. Transitiiviseen ja intransitiiviseen

² Lakikielen (LAKI) aineistona ovat asetusten suomennokset vuosilta 1615—1700. (ks. Forsman Svensson 1983: 371–372).

³ Uskonnollisen kirjallisuuden (Usk) aineistona on seuraavien kirjailijoiden tuotanto: G. Andreae, P. Bång, J. Favorinus, J. Flachsenius, N. Hammar, A. Ikalensis, A. Kexlerus, J. Kolckenius, L. Petri, A. Pacchalenius, K. Procopaeus, T. Rajalenius, J. Thuronius, E. Wallenius (ks. Forsman Svensson 1983: 369–370).

⁴ Aineistona on 10 149 tekstilauseita (sanemäärä 66 851), joista 137 pts.rakenteita. Teksti on luonteeltaan neutraalia asiaproosaa (mts. 100).

⁵ Aineisto käsittää 292 pts.rakennetta (objektisia ja subjektisia), 146 asiaproosasta ja yhtä monta taideproosasta poimittua. Asiaproosa on Matti Klingenin ja Seppo Myllyniemen, taideproosa Kerttu-Kaarina Suosalmen ja Raisa Lardot'n teoksista.

matriisiverbiin liittyviä rakenteita en ole erottanut toisistaan, joten kaikkiin ryhmiin kuuluu objektisten rakenteiden ohella subjektisia, yhteensä 126 kpl (14 % rakenteiden kokonaismäärästä). Saadut rakennetyypit ovat seuraavat: *transitiivi-*, *intransitiivi-*, *predikatiivi-*, *passiivi-* ja *ksi-rakenne* (akt. ja pass.).⁶ Rakenteen predikaatti on *ksi*-rakenteissa translatiivimuotoinen, muissa *n*-sijainen. Taulukoissa olen sanajärjestyksen kuvaamiseen käyttänyt seuraavia merkkejä:

- S = rakenteen primaari nominaalijäsen (akt. partisiipin subjekti; pass. partisiipin objekti)
- V = verbi (rakenteen predikaatti)
- X = komplementti (akt. partisiipin objekti; predikatiivi; intransitiivi-, passiivi- ja *ksi*-rakenteiden adverbialiaali)
- O = akt. partisiipin objekti
- P = predikatiivi
- A = adverbialiaali (muu kuin komplementiksi katsottu määrite)

Adverbialiaaleiksi olen kirjannut lauseenvastikkeet mutta en sivulauseita; rinnasteiset adverbialiaalit olen laskenut yhdeksi esiintymäksi.

Taulukosta 1 käy ilmi eri rakennetyyppien distribuutio aineistossa. Kummankin tekstilajin yleisin tyyppi on intransitiivi-, toiseksi yleisin transitiivirakenne.⁷ Usk. kirjallisuudessa on kolmantena predikatiivirakenne, lakikielessä taas predv.rakenteen kanssa tasaveroisina *ksi*-rakenteet. Nämähän sisältävät vain transitiivi- ja intransitiivirakenteita (ks. viite 6), ja *ksi*-partisiipit ovat nimenomaan tyypillisiä 1600-luvun lakikielelle (Forsman Svensson 1983: 153, taul. 21). Rakennetyyppeihin sisältyvien subjektisten rakenteiden jakauma on likimain sama kuin objektisten taulukossa 1: intr. 36 % (45 kpl), trans. 34 % (43 kpl), predv. 14 % (18 kpl), ksi 10 % (13 kpl) ja pass. 6 % (7 kpl).

⁶ Transitiivirakenteiksi olen katsonut ne aktiiviset rakenteet, joissa on ilmi pantu objekti tai selvästi nykyobjektia vastaava komplementti (esim. *katsoa ~ tarkoittaa jnk päälle*). Intransitiivirakenteisiin kuuluvat joko intr.verbin tai objektittoman trans.verbin aktiivisen partisiipin sisältävät rakenteet, niin ollen myös eksistentiaali- ja omistus-rakenteet. Predikatiivirakenteisiin olen laskenut *olla-* ja *tulla-*verbiin liittyvän predikatiivin tai predikatiiviadverbialian sisältävät rakenteet sekä näihin rinnastuvat ilmaukset (esim. *olla niin ~ oikein ~ maksamatta, langeta hyväksi* yms.). Passiivirakenteiden kategoriaan olen nimikkeen mukaisten partisiippien lisäksi laskenut tapaukset, joiden predikaattina on liittotempus (*olla tehty* yms.); näiden merkityshän on yleensä passiivinen. *ksi*-rakenteita en niiden vähälukuisuuden vuoksi ole jakanut peruslausetyyppeihin, vaan aktiivisiin rakenteihin kuuluvat sekä transitiiviset (29 kpl) että intransitiiviset (55 kpl) partisiipit. (Aineistossa on vain yksi *ksi*-partisiippinen predikatiivirakenne.)

⁷ Prosenttilukuja voi verrata Hakulisen—Karlssonin—Vilkunan (1980) nykysuomen tekstilauseista esittämiin: trans.lause 30 %, intr.- + predv.lause 50 % ja pass.-lause 16 %. Jos 1600-luvun aineiston rakennetyyppejä yhdistellään mainitun tutkimuksen tyyppijakoa vastaavasti, saadaan likimain samat prosentit: trans. 28 %, intr. + predv. 54 % ja pass. 18 % (mts. 132).

TAULUKKO 1. Rakennetyypit 1600-luvun aineistossa.

	LAKI	%	USK	%	koko aineisto	%
trans.	101	23	119	26	220	25
intr.	127	29	166	37	293	33
predv.	60	13	75	17	135	15
pass.	41	9	34	8	75	8
akt. <i>ksi</i>	64	14	20	4	84	9
pass. <i>ksi</i>	53	12	35	8	88	10
yht.	446		449		895	

3.1. Vanhan kirjasuomen pts.rakenne on toisaalta nykykielistä lausemaisempi, toisaalta konstituenttimaisempi. Se on yhtä itsenäinen kuin nykyrakenne mm. lauseadverbiaalin käytössä (16 a, b):

- (16) a. se on / owat uliat / ia wäkwät eli miehet toista toimittamas / taicka owat corkias cunnias ia suures wiras / luulewat toista *kyllä* saawans / ios toiset culuwat. LPet 1644a N2b.
b. Ja tiedän idzeni *sentähden* ansainen Helwetin ia ijancaickisen cadotuxen / LPet 1644b Aa.

Lausemaisuuutta osoittavat myös sanajärjestyksen suurempi vaihtelevuus (tästä tuonnempana) sekä kiellon salliminen. Samoin kuin nykykielessä rakenteen kielteisyyttä voidaan 1600-luvulla osoittaa nostamalla kieltosana matriisilauseeseen, mutta yhtä hyvin kieltoverbi voi esiintyä itse rakenteessa (ks. Forsman Svensson 1983: 200—201, 271—272). Tällöin kieltosana liittyy joko partisiippiin (17 a) tai johonkin nominaalijäseneseen, usein adverbialiin (17 b):

- (17) a. Sillä he [esivallan persoonat] hokewat *ei taitawan* Pawin wäärin mennä / eli erhettyä / eikä kenengen tohtiwan händä nuhdella / Raj 1654b Fb.
b. Ja jos me caickia wisusti tutkistelemme / näky sencaldainen Herran costo päiwä *ei caucana* olewan / As. 28. 1. 1687.

Morfologista modusta ei 1600-luvun rakenteissa esiinny enempää kuin nykykielisissäkään, mutta moni rakenne vastaa nimenomaan konditionaalista *että*-lausetta. Matriisiverbi on tällöin yleensä menneen ajan tempuksessa tai konditionaalissa oleva tahdonilmausverbi ja rakenne ”futuuriin” (18 a–c):

- (18) a. *Säättin sijs ja päälle pandin* – – yxi Christillinen – – Concilium eli Cocous *pidettäwäxi* Upsalos Wuonna 1593. As. Domin 1693.
b. että hän [= Herodes] oli palio hänestä [= Jeesuksesta] cuullut / ja *toiwoi* jongun ihmeen *näkewäns*. Ika 1659: 103.
c. [JUMALA] nijlle jotca muiden ylitze Hallitziäxi pandut owat / ja Mielellä *toiwotaisin* olewan cuolemattomat / wissit Ajat ja Määrät etehen kirjoitta ja pane / Carl XI 24. 11. 1698 Ga.

Toisaalta 1600-luvun pts.rakenteen suhde matriisilauseeseensa on kiinteämpi kuin nykysuomessa, sillä konstituenttien sijaan merkintä määräytyy suurelta osin matriisilauseesta. Rakenteen subjektin voi sijansa puolesta 90-prosentti-

sesti tulkita matriisiverbin objektiksi (Forsman Svensson 1983: 175–) yhtä hyvin ei-eksistentiaalisessa kuin eksistentiaalisessa rakenteessa. Matriisiverbin kielteisyyttä, joskus jopa irresultatiivinen aspekti voi partitiivistä yhtä hyvin aktiivisen rakenteen subjektin kuin passiivisen rakenteen objektin (mts. 197–200, 203–204, 233–235). Rakenteen predikatiivi on samoin objektin sijoissa. Lauserajan heikkoutta osoittaa myös se, että useampi konstituentti kuin nykykielessä, jopa koko rakenne voidaan topikaalistaa matriisiverbin edelle (ks. lauseita 51 a–e). 1600-luvun pts.rakenteen eriytymättömyyttä — toisaalta sen lausekemaisuutta, toisaalta lausemaisuuksia — osoittaa sen rinnastaminen milloin nominiin, milloin sivulauseeseen samoin kuin *että* ja *(niin)kuin* -konjunktioiden esiintyminen rakenteessa (mts. 275–277).

4. Pts.rakenteen käytön tarve määräytyy usein kontekstista: matriisilauseen tai muiden virkkeeseen kuuluvien lauseiden tyypistä tai upotteen omien konstituenttien rakenteesta. Valtaosa (65 %) 1600-luvun pts.rakenteiden matriisilauseista on sivulauseita, kuten taulukosta 2 ilmenee. Taulukkoon on myös merkitty sivulauseiden osuus nykyproosan matriisilauseista; se on tuskin puolet 1600-luvun määrästä. Matriisilauseena olevista päälauseista on n. 15 % virkkeensisäisiä tai -loppuisia tai konjunktioalkuisia (yleensä *sillä-*, *mutta-* tai *vaan-*konjunktiolla alkavia), joten virkkeenalkuisia (konjunktiottomia) päälauseita on vain n. 20 % (nykyproosassa 40 %).⁸ Virkerakenne on 1600-luvulla kompleksinen ja pts.rakenteen matriisilause usein upotettu yhteen useasta peräkkäisestä alisteesta.

TAULUKKO 2. Matriisilauseena sivulause 1600-luvun aineistossa.

	LAKI	%	USK	%	koko aineisto	%
trans.	79	78	76	64	155	70
intr.	91	72	94	57	185	63
predv.	41	68	37	49	78	58
pass.	25	61	26	76	51	68
akt. <i>ksi</i>	55	86	11	55	66	78
pass. <i>ksi</i>	34	64	16	46	50	57
yht.	325	73	260	58	585	65
FS 1985	50*	34	42**	29	92	31

*asiaproosa

**taideproosa

Vanhassa kirjasuomessa esiintyy jonkin verran ns. lausepalmikoita — relatiiviyms. sanojen topikaalistuksia matriisilauseeseen *että*-lauseesta (ks. Forsman

⁸ Nykykielen neutraalissa asiaproosassa on Hakulisen—Karlssonin—Vilkunan (1980) tutkimuksen mukaan päälauseita 66 % ja sivulauseita 34 %; päälauseista n. 30 % sijaitsee virkkeen keskellä tai lopussa (mts. 100, 113, 148).

Svensson 1983: 95) —, mutta normaalisti tällaisissa tapauksissa tuntuu nykykielen tavoin käytetyn pts.rakennetta. Aineiston rakenteista lähes 18 % (LAKI 25, Usk 10) on relatiivi-, kysymys- tai komparatiiviupotteita, joista jokin konstituentti on siirretty matriisilauseeseen. Topikaalistetut konstituentit ovat yleisyysjärjestyksessä subjekti (55 % tapauksista), adverbiaali (23 %), objekti (16 %) ja predikatiivi (6 %). (Olen katsonut adverbiaaleiksi ne komparatiivikonjunktiot, jotka voi tulkita pts.rakenteesta topikaalistetuiksi.) Esitetyn perusteella voidaan todeta, että asetusten rakenteista neljännes, saarnojen rakenteista kymmenesosa on »pakollisia». Vastaavanlaisia tapauksia on nykyproosassa 11 % kaikista rakenteista.

Paitsi relatiivi- yms. lause saattaa myös *että*-lause joko matriisilauseena tai muuten lähellä — ja ennen kaikkea useat päällekkäiset *että*-lauseet — saada kirjoittajan tai kääntäjän valitsemaan pts.rakenteen finiittisen *että*-lauseen asemesta. Matriisilause, sitä hallitseva tai määrittävä lause tai jokin upotteen konstituentti saattaa olla eksplikaatiivinen, finaalinen, konsekutiivinen tai jopa kausaalinen *että*-lause; käyttämällä pts.rakennetta välttyy ainakin yhden *että*-lauseen toistolta. Tällaiset seikat lienevät vaikuttaneet rakenteen valintaan esimerkeissä 19a–d.

- (19) a. tapahtui nijñ / *että* nijtä Sunnuntaita tuli ylön palio ia nijñ *että* minä pian sanottu tahdoin sijtä peräti pois tulla: cosca nyt Jumala annoi armon / *että* minä sen ymmärsin ei mitän muuta olewan kuin Perkelen cawaluden / sanoin minä: Raj 1654b K4b.
- b. AEsopus Kirjoitta / *että* Kettu on Jumalald nijñ Wisaudel lahioitettu / *että* cosca hän näki muut Medzän Eläimet Jalopeuran Luolan mennexi / cusa he caicki reweltin ja ylösnieitin / hän on cadzonut askeleit ia palannut tacaperin / LPet 1655a C4b.
- c. Sijnä siuwus olcon myös nämät sanottu wastoin caicki Epicureit / jotca nijñ Pöhköit ia ymmärtämättömät owat / *ettei* sano Engeleit olewangan / *ettei* nähdä taita. LPet 1644a D3b.
- d. Jopa semmengin sitten kuin wuosi ombi umben tullut / tundewat [KÖYHÄT VIRKAMIEHET] Jumalan siunauksella idzens rawituxi / *että* heidän mielens on noustu Jumalan lahial / *ettei* olis luullet nijñ edestulewans. LPet 1644a Jb.

Koko aineiston matriisilauseista on *että*-lauseita 13 % (LAKI 10, Usk 15); vastaava prosenttiluku nykyproosassa on 7. Suunnilleen kolmannes 1600-luvun pts.rakenteiden matriisilauseista (LAKI 35 %, Usk 25 %) on relatiivi-, kysymys-, komparatiivi- tai *että*-lauseita; nykyproosan matriisilauseista vajaa viidennes (18 %) on tätä tyyppiä.⁹ Lakikielessä on relatiivi- yms. lauseiden osuus selvästi suurempi kuin *että*-lauseiden, sitä vastoin saarnoissa on enemmän *että*- kuin

⁹ Hakulisen—Karlssonin—Vilkunan (1980) tutkimuksessa relatiivilauseiden osuus oli 10 %, *että*-lauseiden 9 % kaikista lausetyypeistä (mts. 117). Epäsuoria kysymyksiä oli 2 % ja vertailulauseita 1 %.

relatiivilauseita. Nykyajan asiaproosan matriisilauseissa on relatiivilauseita kaksi kertaa niin paljon kuin *että*-lauseita; taideproosassa nämä lausetyypit ovat kutakuinkin tasoissa. Näyttää siltä kuin rakenteen käyttö laki- ja asiaproosassa useammin olisi »pakollista» ja taas uskonnollisessa ja taideproosassa useammin johtuisi tyyliseikoista (toiston välttämisestä).

Olen tilastoinut vain rakenteiden matriisilauseina olevien *että*-lauseiden osuuden, en muita samaan virkkeeseen kuuluvia *että*-lauseita. Rakenteen konstituentteina olevista sivulauseista olen laskenut lausesubjektien ja -objektien määrän. 1600-luvun pts.rakenteista n. 4 %:ssa on subjektina tai objektina *että*-lause. Jos tähän lisätään rakenteen valintaan vaikuttavat, tilastoimatta jättämäni tapaukset, lienee prosentti n. 10–15. Nykyproosan aineistostani sain prosentiksi 8.

Matriisiverbin luonne vaikuttaa osaltaan rakenteen valintaan: jos verbi on intransitiivinen, siihen liittyy pts.rakenne ja vain marginaalisesti *että*-lause tai ehkä komparatiivilause (*näkyä kuin ~ niinkuin*). Asetusten pts.rakenteista lähes viidennes (18 %), saarnojen kymmenesosa (9 %) liittyy intr.verbiin (ks. esimerkkejä Forsman Svensson 1983: 240—249, 268—270). Nykyproosan aineistossani subjektisia rakenteita on n. 15 %. Edellä esitetyn lisäksi pts.rakenteen valintaan vaikuttavat sanajärjestyksen temaattiset tarpeet: konstituenttien (muidenkin kuin relatiivi- yms. sanojen) topikaalistaminen upotteesta matriisilauseeseen. Näistä seikoista tuonnempana jaksossa 7.

5. Seuraavissa jaksoissa käsittelen pts.rakenteen sanajärjystä kolmelta kannalta: tässä jaksossa tarkastelen ydinkonstituenttien (S ja V) sijaintia pohjana koko aineisto, jaksossa 6 matriisiverbinsä jäljessä sijaitsevan rakenteen sisäistä sanajärjystä ja jaksossa 7 konstituenttien topikaalistamista rakenteesta matriisilauseeseen.

Runsas puolet (52 %) aineiston rakenteista on verbiloppuisia (taulukko 3). Määrä on sama kummassakin tekstilajissa, joten verbiloppuisuus on yhtä yleistä suomeksi kirjoitetussa kuin käännöstekstissä. Kyseessä on suomen kielen vanha SOV-järjestys, joka päälauseista hävittyään jatkui sivulauseissa (ks. Lindén 1959: 252—253, 263, 1969: 112); nykyisessä kirjasuomessa verbiloppuisuus on ennen kaikkea päälauseensisäisen ja -etisen sivulauseen ominaisuus (Hakulinen—Karlsson—Vilkuna 1980: 148). Vähäisintä verbiloppuisuus on aineiston predikatiivi- ja transitiivirakenteissa, siis niissä rakennetyypeissä, joissa verbillä on pakollinen komplementti. Niin asetuksissa kuin saarnoissa vain kolmannes predikatiivirakenteista on verbiloppuisia. Eniten suosivat verbiloppuisuutta passiivisen tai *ksi*-partisiipin sisältävät rakenteet. Sitä paitsi juuri *ksi*-rakenteet useammin kuin muut sijaitsevat hallitsevan verbinsä edellä, ts. yhdysrakenne kokonaisuutena on verbiloppuinen (ks. 7.3). Intransitiivi-, passiivi- ja *ksi*-rakenteissa verbiloppuisuutta lisää tietenkin pakollisen kom-

plementin puuttuminen: 15–17 % mainituista rakenteista on adverbiaalittomia. Nykyproosassa verbiloppuisten rakenteiden osuus on Hakulisen—Karlssoinin—Vilkunan mukaan 23 % (mts. 149).

TAULUKKO 3. Verbiloppuiset rakenteet 1600-luvun aineistossa.

	LAKI	%	USK	%	koko aineisto	%
trans.	43	41	52	44	95	43
intr.	68	53	99	60	167	57
predv.	19	32	24	32	43	32
pass.	32	78	18	53	50	67
ksi	70	60	40	73	110	64
yht.	232	52	233	52	465	52

Taulukosta 4 käy ilmi rakenteiden primaarin nominaalijäsenen ja verbin keskinäinen järjestys eri rakennetyypeissä. Lukuihin eivät sisälly tapaukset, joista primaari nominaalijäsen puuttuu, siis tyyppi (X)V(X). Vain verbin tai verbin + adverbiaalinen sisältäviä rakenteita on koko aineistossa n. 4 %. Jos nämä tapaukset lasketaan omaksi ryhmäkseen, on jakauma seuraavanlainen (sulkeissa Hakulisen—Karlssoinin—Vilkunan mts. 149 esittämät nykykielen prosenttiluvut, joissa tosin S on aina subjekti ja pelkkä V käsittää myös objektilliset passiivirakenteet): SV 87 % (91), VS 9 % (2), V 4 % (6). VS-järjestys on yleisin intransitiivi- ja predikatiivirakenteissa: asetuksissa tätä tyyppiä on 16 % intransitiivi- ja peräti 25 % predikatiivirakenteista. SV-järjestys taas on lähes yksinomainen transitiivi- ja akt. *ksi*-rakenteessa. Syitä sanajärjestyksen vaihteluun pohdin seuraavassa jaksossa.

TAULUKKO 4. SV- ja VS-järjestyksen jakauma (N = 858) 1600-luvun aineistossa.

	SV %	VS %
trans.	99	1
intr.	86	14
predv.	85	15
pass.	88	12
akt. <i>ksi</i>	98	2
pass. <i>ksi</i>	90	10
yht.	91	9

6.1. Aineiston rakenteista 55 % sijoittuu matriisiverbinsä jälkeen niin, ettei yhtään konstituenttia ole siirretty hallitsevaan lauseeseen; käytän näistä nimitystä topikaalistamattomat rakenteet. Prosenttluvut — myös nykyproosasta lasketut — ilmenevät taulukosta 5. Asetuksissa vain 40 % rakenteista sijoittuu

kokonaan matriisiverbinsä jälkeen, saarnoissa lähes 70%. Ero on kuitenkin lähinnä katsottava tekstilajista eikä käännöksestä johtuvaksi, sillä nykyproosassa ero on samanlainen. Topikaalistamattomien rakenteiden matriisiverbinä on aktiivinen verbimuoto 90%:ssa lakikielen ja 97%:ssa uskonnollisten tekstien rakenteista. Sitä paitsi ne asetusten passiiviset matriisiverbit, jotka sijaitsevat koko rakenteen edellä, ovat usein erikoistapauksia: suomentaja on lähdekieltä jäljitellen jättänyt pois konditionaali- tai konsessiivikonjunktion, minkä seurauksena on inversio (20a, b):

- (20) a. *Löytän jocu waeldawainen – – pahoin menewän Hewoisen / Wäen eli muun edesauttamisen cansa / As. 1. 10. 1649b*
 b. *tapahtucon [KYYDIN VAATIMINEN] mingä warjon alla hywäs / cutzuttacon se tullexi hywästä ehdosta eli eij / As. 10. 11. 1662.*

Tekstiluokkien välinen ero selittynee osin seuraavista lakikielen piirteistä: asetuksissa on intransitiivisia ja passiivisia matriisiverbejä huomattavasti enemmän kuin uskonnollisessa kirjallisuudessa (Forsman Svensson 1983: 127, 139, taul. 12 a, 12 b ja 17), ja tällaisten matriisiverbien yhteydessä subjekti yleensä topikaalistuu (tästä jaksossa 7); asetuksissa on myös runsaasti relatiivilauseita, joiden relatiivistettu konstituentti on siirretty matriisilauseen alkuun.

TAULUKKO 5. Topikaalistamattomat rakenteet 1600-luvun aineistossa.

	LAKI	%	USK	%	koko aineisto	%
trans.	30	30	85	70	115	52
intr.	63	50	116	70	179	61
predv.	26	43	52	69	78	58
pass.	24	58	22	65	46	61
ksi	37	32	35	63	72	42
yht.	180	40	310	69	490	55
FS 1985	73*	50	113**	77	186	64

*asiaproosa

**taideproosa

6.2. Taulukosta 6 ilmenevät topikaalistamattomien rakenteiden sanajärjestysvariantit. Adverbiaalin olen sen kiinteyteen katsomatta merkinnyt komplementiksi niissä rakenteissa, joissa ei ole primaarin nominaalijäsenen lisäksi objektia tai predikatiivia. Taulukkoon on merkitty erikseen tapaukset, joissa verbin molemmin puolin on adverbiaali (AVA); näistä kumpi tahansa voi olla komplementti. Komplementeiksi katsottujen määritteiden lisäksi rakenteissa esiintyy vaihteleva määrä adverbiaaleja; nämä on taulukossa otettu huomioon vain subjektinetisissä asemissa ja merkitty sulkeisiin.

TAULUKKO 6. Topikaalistamattoman rakenteen sanajärjestys* (N = 490) 1600-luvun aineistossa.

	(A)SVX %	(A)SXV %	(A)XSV %	(A)SAVA %	SV %	XV~VX %	(A)(X)VS~ (A)VXS %
trans.	47	30	19	-	-	3	1
intr.	17	25	15	8	15	4	16
predv.	53	21	3	-	-	4	19
pass.	7	28	19	5	16	7	19
ksi	12	47	8	1	18	4	11
yht.	27	30	13	3	10	4	13
HKV 1980**	74				18	6	2

*suffiksisubj. merkitty verbinetiseksi

**laskettu tutkimuksessa annettujen tietojen perusteella (mts. 148–149, taul. 61 a, b)

6.3. Transitiivi- ja predv.rakenteen yleisin sanajärjestys on SVX, muiden rakenteiden SXV; koko aineistossa SXV-järjestys on jonkin verran voitolla. Nykykielen rakenteista 3/4 edustaa SVX-järjestystä ja SXV-järjestys puuttuu täysin. Lakikielessä transitiivi- ja intransitiivirakenne eroavat sanajärjestykseltään merkittävämmän kuin uskonnollisissa teksteissä; predv.rakenteen SVX-järjestyksen suosittuus taas on yhtä ilmeinen kummassakin tekstilajissa.

Yhtä poikkeusta lukuun ottamatta asetusten verbinjälkeiset objektit ovat raskaita: rinnasteisia nomineja, infinitiivi (+ nominiobj.), lause tai nominaalimuodon, lauseen ym. määrittämä objekti (21 a–c):

- (21) a. jos jocu löytään pitävän *Pyssyjä, Satimia, Wercoja ja Pauloja* mainittuita Linnuja saadaxens, As. 29. 8. 1644d.
 b. Me toiwomme sencautta taitawamme *tulla seisomahan yhdes wahwas Myndin pysymises* / As. 7. 10. 1665b.
 c. Ja cuin asia oli pahimmallans / ja näy tarwidzewan *sen caldaist Vrhollist Sangarit / cuin H. C. M. tins oli.* As. 24. 7. 1660.

Saarnojen VO-tapauksista kolmanneksessa on mainitunlainen raskas objekti, kolmanneksessa nominiobjektilla on seuranaan adverbialli tai useampia (22a, b):

- (22) a. mutta minä uskon cuitengin näkewäni *HERran hywyttä eläwitten maalla* / Fav 1665 Db.
 b. nijncuin Herodot. in Eutrop. lib. 2. sijtä todista / ja sano nähneens *Alexander Magnuxen rumijn 300. ajastaica jälkeen cuin hän oli haudattu* / Ika 1659: 191.

Asetusten VO-järjestyksen voi katsoa objektin rakenteesta johtuvaksi, kun taas suuri osa saarnojen loppuasemaisista objekteista jää »selittymättä». Aktiivisissa *ksi*-rakenteissa on 24 objektillista partisiippiä, joista vain kahdella on jälkiasemainen objekti. Aktiivisen *n*-partisiipin objekti on 1600-luvulla verbinjälkeinen lähes puolessa tapauksista, *ksi*-partisiipin objekti taas melkein aina verbinetinen.

Predikatiivirakenteiden VP-järjestys selittyy komplementin pituudesta (23 a) vain kolmanneksessa tapauksista: komplementti pyrkii kopulan jälkeiseen asemaan, olipa kyseessä lyhyt tai pitkä ilmaus. Predikatiivi saattaa sitä paitsi sijoittua yhtä hyvin kopulan edelle (23 d, e) kuin sen jälkeen (23 b, c), vaikka predikatiivia määrittää nominaalimuoto tai lause; määritekään ei siis vaikuta komplementin sijaintiin.

- (23) a. Nämät seitzemän cajahdos vuoden Basunata / näky olluen V. T. -- *Christuxen wijmeisten sanain Esicuwat ja vlgosmalauxet Ristin päällä*; Ika 1659: 157.
 b. sen cansa tahtoi [KRISTUS] tietä anda / sen Christillisen Seuracun nan menon olewan *ratki nijn / cuin neidzetten jotca idzens Ylckä wastian walmistawat*. LPet 1649 A4b.
 c. Ja nijn [JUUTALAISET] pelkäisit sen jälkimmäisen wiilityxen tulewan *pahemmaxi cuin se ensimmäinen ollut oli*. Ika 1659: 196.
 d. Jotca [=Herraa pelkäävät] myös hywäl mielel tundewat ia tunnustawat idzens *welcoliset olewan taiwalisel HERral caiken cuuliaisuden / palwelluxen ia nöyryden osottaman*: LPet 1644b C3b.
 e. Ei myöskän pidä Caupungeis Huonecundaist wäkeä kärsittämän / jos ei he osota Esiwallan edes *mahdolliset olewans Caupungis asuman ilman Palwelusta* / As. 23. 11. 1686a.

Partisiipin sijoittaminen pääsanana ja sen määritteen väliin (23 d, e) tuntuu olevan 1600-luvun rakenteissa ahkeraan käytetty tyylikeino; etenkin vertailurakenne erotetaan pääsanastaan ei vain predikatiivin vaan myös muiden konstituenttien yhteydessä (vrt. lauseita 25, 32 c, d, 33 ja 39).

Niissä rakennetyypeissä, joissa komplementtina on adverbiaali, on SXV-järjestys ehdottomasti suositumpi. AVA-tapauksissa jälkiasemaisen adverbiaalinen voi tulkita verbin aktantiksi noin kahdessa kolmanneksessa rakenteista; verbinetinen adverbiaali on tällöin vapaa määrite. Adverbiaalinen määrä eri rakennetyypeissä (laskettu koko aineistosta) ilmenee taulukosta 7. Vertailututkimuksessa ovat mukana myös sivulauseadverbiaalit, omasta tilastostani ne puuttu-

TAULUKKO 7. Adverbiaalinen määrä rakenteessa 1600-luvun aineistossa.

	0 advl.	1 advl.	2 advl.	3-5 advl.	advl:ja rakennetta kohti
	%	%	%	%	
trans.	29	47	21	2	1,0
intr.	15	57	20	8	1,2
predv.	60	34	6	—	0,5
pass.	17	47	35	5	1,3
ksi	30	46	24	6	1,1
yht.	28	48	20	5	1,0
HKV 1980*	27	43	23	7	1,1

*N = 10 149 tekstilauseita (mts. 143, taul. 55);
 prosentit laskettu tutkimuksessa annettujen tietojen pohjalta

vat. Eniten adverbiaaleja on passiivi- ja intr.rakenteissa; edellisissä lukua lisäävät vanhan kirjasuomen ablatiiviagentit, jälkimmäisissä taas rakennetyyppiin sisältyvien omistusrakenteiden habitiiviadverbiaalit. Predikatiivirakenne on aineistossa ainoa, jossa suosituin tyyppi on adverbiaaliton; kaikissa muissa suosituin on yhden adverbiaalim sisältävä rakenne. Kolmen tai useamman adverbiaalim tapaukset ovat harvinaisia.

6.4. Tarkastelen seuraavaksi, onko adverbiaalim tyypillä tai merkityksellä vaikutusta tämän konstituentin sijaintiin. Tarkasteltavina ovat vain topikaalistamattomien rakenteiden subjektinjälkeiset adverbiaalim (tyypit SVX, SXV ja SAVA), joten omistusrakenteiden verbinetiset habitiiviadverbiaalit jäävät ulkopuolelle (niissä subjekti on joko verbinjälkeinen tai topikaalistettu). Verbinetisyys tai -jälkeisyys ei näytä riippuvan määritteen kiinteydestä, sillä adverbiaalim ovat tyypiltään kutakuinkin samanlaisia kummassakin tapauksessa: niin verbinjälkeisistä kuin verbinetisistä määritteistä on — vapaasti tulkiten — n. 65 % valenssiadverbiaaleja,¹⁰ 15 % tapaa tai keinoa sekä 20 % aikaa, paikkaa, syytä jne. ilmaisevia vapaampia määritteitä. Sitä vastoin adverbiaalim pituus vaikuttaa määritteen sijaintiin (24 a, b): verbinjälkeisten adverbiaalim keskipituus on 2,6 sanaa (yksisanainen adverbiaalim vain 30 %:ssa rakenteista), verbinetisten taas 1,8 sanaa (yksisanainen advl. yli 60 %:ssa). Lyhyt aktantti tai tavan adverbiaalim sijoittuu yleensä verbin eteen (25 a–c), vaikka adverbiaalimilla olisi lause määritteenään.¹¹

- (24) a. Nijn myös että totisest tiedäm / toiwon ia uscon / T:A: täydellisest olewan *nijden 5. wijsan Neidzein ioucost ia lugust / iotca aina palawaisel uscon lampul käywät* – – *JEsusta CHRistusta watan.* LPet 1649 A2b.
 b. cosca tämä pacanallinen ja kiuckuwainen Wihamies [=Turkki] wastaudest cuulu olewan *suuremmas Sota walmistuxes cuin ikänäns ennen /* As. 21. 1. 1684.
- (25) a. jonga wartioist [PISISTRATUS] löysi nuckunexi / Löi Cuoliaxi / sanoden sen *nijn jättäwäns cuin löysikin.* LPet 1649 E2b.
 b. Nijn myös meidän tule Jumalan Sanain päälle / Amen – – sano / etten me mitän sijtä epäile / waan tiedäm idzellem *nijn tapahtuwan / cuin sen olem usconet /* LPet 1644b Fb.

¹⁰ Valenssiadverbiaalim erottaminen muista määritteistä on vanhassa kirjasuomessa vielä hankalampaa kuin nykykielessä. Onko jokin postpositioilmaus valenssiadverbiaalim, koska sen nykykielinen vastine on objekti tai verbin rektion mukainen paikallissija? Miten voi erottaa verbiin kuuluvan (erilleen kirjoitetun) prefiksin ja verbin aktantin? Olen useassa tapauksessa joutunut menettelemään täysin intuitioni mukaan; niinpä olen katsonut aktanteiksi mm. seuraavanlaiset postpositioilmaukset ja »prefiksit»: *langeta jnk vallan alle*, *maksaa jnk edestä*, *mennä 'käsitellä' hevosen kanssa*, *harjoitella hyvissä avuissa*, *pois tulla ~ raueta*, *yhteen tulla*, *sisälle tunkea*, *kiinni riippua* jne.

¹¹ Ajan, paikan ja tavan adverbiaalim sijainnista nykysuomen sivulauseissa ks. Rahkonen 1974: 63, 69, 108–111, 125.

- c. COsca Perkele ja hänen Engelins näit itzens *nijn pahasti* ulos tullexi / *että Taiwan ilost olit ulos syösty* / LPet 1670 C4a.

Määritteiden paikkaan vaikuttaa myös partisiipin sija: *ksi*-rakenteiden adverbialit ovat lähes aina verbinetisiä, olipa määrite lyhyt tai pitkä ja olipa niitä yksi tai useampia (26 a). Vain neljäsnes aktiivisista ja viidennes passiivisista *ksi*-rakenteista sisältää verbinjälkeisen advl:n (26 b); tällaisissa tapauksissa on aina kyse raskaista määritteistä.

- (26) a. [JEESUS] kielsi idzens *hänen* [= köyhän vaimon] *tähtens / waan sitä cadonutta Lammasta Israelin huonesta edzimän / mailman* tullexi; Pacch 1667 J8a.
 b. Ja pidetän tämä Mailma eli luomisen meno jo culunexi *P. Lutheruxen lascun jälckin hänen Bibliasans 5636 Ajastaica*: LPet 1670 B2a.

Jos adverbialleja on useita, ne sijoittuvat joko verbin eteen (AAV) tai sen kummankin puolen (AVA); VAA-tapaukset ovat tuiki harvinaisia. Mikä on näiden määritteiden keskinäinen järjestys? Jonkinmoisena tendenssinä voinee AAV-tapauksissa pitää seuraavaa menettelyä: aivan verbin eteen sijoittuu lyhyt aktantti tai muu määrite, joka yleensä ilmaisee tapaa, paikkaa tai määrää; tavan adverbialle on miltei poikkeuksetta verbin edessä, verbin jäljessä yleensä vain 27:n tyyppiset vertailurakenteet:

- (27) Minä näin Sathanan Taiwast langewan / *nijncuin pitkäisē Leimauxē*. LPet 1670 C2b.

Kauemmaksi verbistä, siis mainittujen määritteiden vasemmalle puolen, sijoittuvat aikaa, paikkaa, syytä yms. ilmaiset vapaa määritteet (esim. *joka päivä, päivän koittais, joka paikas, siellä, hänen tähtens*).¹² Valtaosassa AAV-tapauksia lähinnä verbiä on joko tavan adverbialle tai verbin aktantiksi tulkittava määrite ja tämän vasemmalla puolen kehysadverbialle tai muu vapaa määrite (esim. *rukouksen mukaan näin* tapahtuvan; *sanain paljouden tähden Herralle* kelpaavan). *ksi*-rakenteissa määritteiden keskinäinen järjestys on sama: aktantti tai tavan adverbialle verbin edessä, vapaat määritteet — myös agentti — kauempana (esim. *sen liittoveljiltä niin* vahvistetuksi; *meiltä tai meidän esisiltäm jollekulle tai pois* annetuksi). Esimerkkinä AAV-tapauksista lauseet 28 a, b:

- (28) a. ja me tiedäm ne [= ruohon ja kukkaset] *jällens wähän ajan sisäl ilman muutoxen cautta* raukewan ja lacastuwan. Hamm 1682 Ab.
 b. cuca Isä ei suo ja toiwota Lapsillens *ajallisest ja ijancaickisest* hywin käywän. Procop 1690: 32.

AVA-tapauksissa on verbinjälkeinen määrite yleensä valenssiadverbialle (29 a), usein postpositioilmaus ja verbinetistä määritettä pitempi; verbinetinen

¹² Olen nykyaikaistanut ortografian ns. tyyppiesimerkeissä, ts. tapauksissa, joissa esimerkkinä ei ole täydellistä rakennetta.

adverbiaali taas on tapaa, määrää, keinoa yms. ilmaiseva määräite (esim. *pahoin menevän hänen hevosens kanssa; enemmän vaarinottaneen senkaltaisten töiden harjoittelemisesta; haikeella janollans maksaneen kaikkein edestä*). Verbinjälkeinen määräite on joissakin tapauksissa muu kuin valenssiadverbiaali mutta aina verbinetistä määritettä pitempi (29 b):

- (29) a. Että enin osa teistä näky *nijn cauwas* poikennexi *sijtä lijtošta / jonga te Jumalan cansa tehnet olette.* As 15. 3. 1676.
 b. Ei ole myös yxikän jonga ei täydy tunnustaa tätä *ainoastans* ulostulewan ja tapahtuwan *sen armollisen Jumalan Asetuxesta /* As. 25. 1. 1688.

Esimerkkinä usean advl:n kasautumisesta samaan rakenteeseen lauseet 30 a, b:

- (30) a. Sillä että syndi ja pahuus – – näkyvät *nyt meidän tykönäm joca päivä enämmin* enänewän cuin wähenewän As. 16. 4. 1662.
 b. ennen cuin he [vihollisen vartijat] näit Hänen Cuning: May: *päiwäncoittais / Sotajouckonens / wihollisen Wasemmasta Flygelistä eij edembänä Canonstyckin Ambumusta /* seisowan As. 4. 12. 1676.

6.5. Sanajärjestystyyppi, jossa komplementti edeltää primaaria nominaalijäsentä (XSV), on yleisin transitiivi- ja passiivirakenteissa (19 %), harvinaisin predikatiivirakenteessa (3 %). Nykykielen vertailututkimuksessa ei tätä järjestysvarianttia ole lainkaan. Kaikissa transitiivisissa rakenteissa, joissa on alkusarainen objekti, on sanasubjektin yhteydessä partitiiviobjekti (31 a); jos objekti on akkusatiivissa, rakenteen subjektina on omistusliite (31 b). Myös predikatiivi rakenteiden subjektina on omistusliite niissä harvoissa tapauksissa, joissa predikatiivi on subjektinainen. Näin ollen primaari nominaalijäsen aina erottuu komplementista.

- (31) a. Ja ettei jocu ajattelis *näitä* ainoastans *CHRJstuxen* sanonen nijden Opetuslastens tygö – – waan yhteisest caickein Christittyin / LPet 1649 D3b.
 b. Nijn cuin yxi nuorukainen kerscais Lutheruxen edes / *caiken Catechismuxen* taitawans: LPet 1644a B2b.

Intransitiivisissa rakenteissa alkusaraisia adverbiaaleja on niin ei-eksistentiaalisissa (32 a) kuin eksistentiaalisissa rakenteissa (32 b). Erikoisia ovat XSV-tyyppiset omistusrakenteet (32 c, d), jotka 1600-luvulla vaihtelevat vapaasti XVS-tyyppisten kanssa:

- (32) a. Mingätähden myös / *nijn pian* cuin me näemme *Pilwis* hänen [Jeesuksen] tulewan / *nijn me cohta* tunnemme hänen / – – olewan meidän Luum ia Liham LPet 1649 F2b.
 b. hänen Cuningallinen Majestetins ymmärtä / *sencaldaisten oikeutten ulosotoisa ja annoisa* – – suuren erincaldaisuden ja epätiedon olewan / As. 23. 2. 1694.
 c. ehkä hän [=Nebucadnezar] ensin suuresta woimastans ylpeili / ja on täytynyt *wijmein* tunnusta / *sillä Corkeimmalla wallan* olewan *Ihmisten waldacundain päälle.* Ika 1659: 92.

- d. Waan nijncuin Morsian Yliän taloin iloisans seura / erinomaisest cuin cuulle *sillä vielä paremman elon / tilan ia menon olewan cuin oman Isäns huonesä*. LPet 1649 F3a.

Huomattakoon, että lauseissa (32 c, d) partisiippi erottaa subjektin ja subjektin määritteen (vrt. lauseita 23 d, e ja 25). On mahdollista, että juuri pyrkimys erottaa pitkät jälkiattribuutit pääsanasta aiheuttaa SV-järjestyksen moniin sellaisiin tapauksiin, joissa nykysuomessa VS-järjestys on tuntomerkitömmänä yksinomainen. Sama tendenssi ilmenee useista XSV-tyyppisistä passiivirakenteista (33):

- (33) Nijn löydämme me itzellämme sijtä *tilan* annetun *sencaldaisen järjestyxen secannuxen hillidzemisexi* / As. 16. 3. 1686.

Paitsi XSV-tapauksissa esiintyy rakenteenalkuisia (subjektinetsiä) adverbialleja myös muissa sanajärjestystyypeissä (3–6 %:ssa eri rakennetyypeistä). Alkuasemaisista adverbialleista noin viidenneksen voi katsoa valenssiadverbialleiksi, joten 80 % on vapaita määritteitä. Liki kolmannes on ajan tai paikan määritteitä (*aina, jo, nyt, toisinans, viimein, sieltä, siinä sijassa*), neljännes tavan, keinon ym. materiaalisia adverbialleja (*sillä tavalla, rukouksilla, Jumalan armon kautta*), viidennes habitiiviadverbialleja tai ablatiiviagentteja ja loput lähinnä modaalisia adverbialleja (*ainoastaan, kuitenkin, myös, totisesti*). Niissä tapauksissa, joissa adverbiali on koko rakenteen määritteenä, sen voi alkuasemaisena tulkita matriisilauseeseen kuuluvaksi. Yleensä adverbiallin tulkitsee »oikein» kontekstin perusteella, mutta etenkin ajan, paikan ja modaaliset adverbiallit voivat tuottaa vaikeuksia. Lauseiden 34 a–c adverbiallit voi ajatuksellisesti liittää niin rakenteeseen kuin matriisilauseeseen, sitä vastoin 34 d:n adverbiali sopii semanttisesti lähinnä rakenteeseen.

- (34) a. Jos se taas nijn on / että Jumala salli *toisinans* jongun waaran tulewan: LPet 1644 D4a.
 b. Saul hän luli *Mahonin Corwes* jo nijn pijrittänens Dawidin / ettei hänen pitänyt milläkään tawalla händ enämbi taitaman wälttä; Ika 1659: 65.
 c. Ja jocapäiwänen coettelemus osottaa *totisest* Engelit olewan / LPet 1644a D3b.
 d. Me usomma *Herran JEsuxen Christuxen armon cautta* meidäm autuaxi tulewam / nijncuin hekin. LPet 1670 A3a.

Tulkintavaikeuksia syntyy myös, kun matriisilauseeseen kuuluva adverbiali onkin sijoitettu rakenteen loppuun (35 a) tai kun rakenteen verbin määrite sijaitsee matriisiverbin edellä (35 b):

- (35) a. Christus ei walitttanut [!] itzeens ylönannetuxi *epäilyxestä*; sillä hän cutzui Jumalan Hänen Jumalaxens / Ika 1659: 167.
 b. Cosca Kuningas Herodes – – andoi ne wiattomat Lapset Tappa /

Nijn nijden äitillä / on ollut swri Sydämen Kipu / coska hö *wiatomast* näit heidän Lapsens Murhattawan / Andr 1654 C3b.

6.6. Kymmenesosa topikaalistamattomista rakenteista sisältää vain verbin + verbinetisen subjektin tai objektin (SV). Nykykielen prosenttiluku on lähes kaksinkertainen, vaikka lukuun sisältyvät vain aktiivisten rakenteiden subjektit. Tapauksia, joissa on joko verbinetinen tai -jälkeinen komplementti mutta joista puuttuu primaari nominaalijäsen (XV tai VX), on aineistossa 4 %. Trans.rakenteissa on tällöin kyseessä merkitsemättä jäänyt subjekti, yleensä omistusliite (36 a); predv.rakenteista esimerkkinä 36 b:

- (36) a. Waan jos me tästä Autudesta ja Elämästä toiwomme *Osan saawan* / nijn meillä pitäpi oleman autuaxi tekewäinen Usco / Procop 1681 C3b.
 b. K. Salomon sano *hywän olewan* sille Maacunnalle / cusa oikial ajal syödän / wahwistuxexi ia ei hekumaxi. LPet 1644a J2b.

6.7. Taulukon 6 viimeisestä sarakkeesta ilmenee subjektiloppuisten rakenteiden osuus. Subjektiloppuisuus on yleisintä predikatiivi- ja passiivirakenteissa (19 %), hiukan harvinaisempaa intr.rakenteissa (16 %). Tekstilajit eroavat merkittävästi: asetusten predv.rakenteista peräti 43 % ja intr.rakenteista 23 % on subjektiloppuisia; vastaavat luvut saarnoissa ovat 8 ja 13.

Predikatiivirakenteissa kaikki loppuasemaiset subjektit ovat infinitiivejä (37 a) tai lauseita (37 b). Muualla kuin rakenteen lopussa aineistossa esiintyy vain kahdesti infinitiivi-, kerran lausesubjekti; tällöin subjektit on topikaalisitettu matriisiverbin edelle (44 d, e). Koska VS-järjestyksen osuus asetusten predv. rakenteissa on peräti 43 %, näyttävät infinitiivi- ja sivulausesubjektit olevan nimenomaan lakikielen piirre (lisäesimerkkejä Forsman Svensson 1983: 116—117, 223—225, 247). Intransitiivisten rakenteiden loppusubjekteista puolet on peräisin omistusrakenteista (aineiston omistusrakenteista kaksi kolmanesta on VS-tyyppiä), neljännes on ns. raskaita subjekteja: rinnasteisia tai jälkiattribuutillisia nomineja (38), joskus lauseita. Eksistentiaalisen rakenteen sanajärjestys ei 1600-luvulla ole vielä vakiintunut: VS-järjestyksen ohella esiintyy SV-järjestystä, vaikka subjekti ei ole edes partitiivissa (ks. 32 b). Lisäesimerkkinä lause 39, jossa verbinetistä subjektia määrittää verbinjälkeinen vertailurakenne (ks. myös Forsman Svensson 1983: 252—253). Toisaalta nominisubjektisessa ei-eksistentiaalisessa rakenteessa on joskus VS-järjestys (40 a, b); tällöin rakenteen verbi on aina intransitiivinen.

- (37) a. Ja cosca Eva taas cadzeli sitä puuta / ja näki sijtä puusta olewan hywän *syöä* / että se oli ihana nähdä ja suloinen puu. LPet 1670 B3b.
 b. nijncuin sinun halus ia mieles oli aina nijns arwat juuri oikeuden ia cohtuuden olewan / että he nijden *uscowaisten joucost cowilla sanoilla pois eroitetan* / LPet 1649 F2b.

- (38) [KRISTITTY] näke myös talles olewan *Lapsens / puolisans ia caiken saatus ia saamans*: LPet 1644a C2b.
- (39) Nijn he [= Israelin kansa] olit suures ahdistuxes / ia ei ajatellet *muuta edesäns olewan / cuin Cuoleman ia haudat*. Raj 1654b D4a.
- (40) a. Sinä näet *janowan hänen* [=Jeesuksen] / ia et taida juotta händä; Pacch 1667 D4a.
 b. Näem myös tästä *wärin menewän Epicurerit / ja suruttomat ihmiset / jotca sanowat Että Ihmisten sielut ynnä rumijn cansa peräti huc kuwat ja turhan raukeawat / Ika 1659: 166.*

Passiivirakenteiden loppuasemaiset »subjektit» ovat suurelta osin raskaita ilmauksia, joko lauseita (Forsman Svensson 1983: 239, lauseet 738—744) tai rinnasteisia partitiivisubjekteja (41). *ksi*-rakenteissa VS-järjestystä (42) esiintyy lähinnä asetuksissa. Jos transitiiiviseen rakenteeseen on osunut loppuasemainen subjekti, kyseessä on jokin erikoisuus, kuten subjektiin liittyvän vertailurakenteen pääsanana pois jättäminen (43).

- (41) Sencaldaista Jumalatoinda – – wielä nyt monda löytään / jotca wähän taicka ei ensingään sitä lucua pidä cuinga heille Jumalan sanan cuulosta tulis vsco– – waan paremmalla mielellä soisit heillens edespandawan / *joita cuita vsia asioita ja menoja / Ika 1659: 104.*
- (42) Tahdomē sijs tällä täydel todel manatux *caicki Ruotzin Waldacunnan Sädyi / ia muita meidän alammaisiam* – – tunnustaman ia Vscollisest pitämän – – Religionin / As. 25. 6. 1655
- (43) Minä olen lukenut – – coco Biblian ia P. Ramatun / waan en ole löynnyt wijmeiselläns parannost tehnen / *cuin ainoan Ryöwärin Ristin puussa / LPet 1649 C4b.*

Nykykielen vertailututkimuksessa VS-järjestyksen osuus on vain pari prosenttia. Infinitiivi- ja lausesubjektit ovat nykykielen pts.rakenteissa harvinaisia.¹³ Ilmeisesti nominaalirakenne ei sovi painokkaan lausesubjektin kontekstiksi vaan tähän tarvitaan ehjä propositio. Infinitiivi nominaalirakenteen subjektina tuntuneepä epäluontevalta nominaalimuotojen päällekkäisyyden vuoksi.

7.1. Olen tutkimuksessani katsonut topikaalistetuiksi myös intr.verbiin liittyvän pts.rakenteen matriisiverbinetiset konstituentit. Koska kaikki vertailututkimuksen rakenteet ovat objektisia eivätkä siis sisällä tällaisia topikaalistuksia,

¹³ Finiittisten lauseiden subjekteista (8022 kpl) oli Hakulisen — Karlssonin — Vilkkunan (1980) tutkimuksessa infinitiivejä ja lauseita alle 3 %. Tällaiset subjektit olivat miltei säännöllisesti verbinjälkeisiä (mts. 122—124). Pts.rakenteiden subjekteina infinitiivit ja lauseet ovat vielä harvinaisempia. Palolampi (1970) mainitsee löytäneensä yhden inf.subjektin 487 pts.rakennetta käsittävästä aineistostaan (mts. 7, 16, 20). Itse löysin kaksi infinitiivi- ja kaksi lausesubjektia, kun kävin läpi viiden teoksen pts.rakenteet. Teokset olivat taide- ja asiaproosaa (Raisa Lardot, Kerttu-Kaarina Suosalmi, Matti Klinge ja Seppo Myllyniemi) ja sisälsivät yhteensä 558 pts.rakennetta.

olen laskenut sulkeisiin taulukkoon 8 topikaalistukset pelkästään objektisista rakenteista.

TAULUKKO 8. Topikaalistetut rakenteet 1600-luvun aineistossa.

			%	
trans.	105	(66)*	48	(37)
intr.	114	(77)	39	(31)
predv.	57	(43)	42	(37)
pass.	29	(26)	39	(36)
<i>ksi</i>	100	(91)	58	(57)
yht.	405	(303)	45	(39)
FS 1985	106	(61)	36	(25)
HKV 1980**		(39)		(28)

* sulkeissa olevat luvut laskettu objektisista rakenteista

** N = 137 pts.rakennetta (mts. 154)

Aineiston rakenteista 45 % (yksinomaan objektisista 39) on sellaisia, joista konstituentti tai useampia on topikaalistettu matriisilauseen alkuun. Prosenttinen osuus on selvästi suurempi kuin nykykirjallisuuteen perustuvissa tutkimuksissa: 1600-luvun rakenteiden konstituentit liikkuvat herkemmin paitsi rakenteen sisällä myös koko yhdysrakenteen puitteissa. Yleisintä topikaalistus on *ksi*-rakenteissa (aktiivisessa lähes 70 %). Tekstilajit eroavat topikaalistusten osalta huomattavasti: asetuksissa on topikaalistettuja rakenteita n. 60 %, saar-noissa vain n. 30 %. Suunnilleen sama ero on nykyproosan tekstilajeissa: asia-proosassa topikaalistettuja rakenteita on 50 %, taideproosassa 23 %.

7.2. Taulukosta 9 näkyy, mitä konstituentteja rakenteista on siirretty matriisilauseeseen ja miten topikaalistukset jakautuvat. Topikaalistetuista konstituentteista lähes puolet (48 %) on subjekteja (tai passiivin objekteja); toiseksi tavallisinta on subjektin ja adverbiaalain samanaikainen topikaalistaminen (18 %).

TAULUKKO 9. Topikaalistusten distribuutio (N = 405) 1600-luvun aineistossa.

	S	A+S	A	O/P (+A)	S+O/ P(+A)	koko rakenne
	%	%	%	%	%	%
trans.	52	8	6	19	11	4
intr.	52	18	18	—	—	12
predv.	56	12	5	5	18	3
pass.	34	34	24	—	—	7
<i>ksi</i>	46	16	9	—	2	27
yht.	48	18	12	5	6	11
FS 1985	46	15	26	10	2	—

Nykyproosassa pelkkä adverbiaali topikaalistuu herkemmin (26 %) kuin subjekti + adverbiaali (15 %). Tapauksia, joissa joko subjekti tai subj. + advl. on siirretty matriisilauseeseen, on eri rakennetyypeissä 60—70 % topikaalistuksista (nykyproosassa n. 60 %).

Suunnilleen 90 % subjektin (+ advl:n) topikaalistuksista selittyy joko konstituentin relatiivistamisesta tai matriisiverbin luonteesta. Subjekti (harvemmin advl.) on relatiivi- yms. sana 27 %:ssa tapauksista. Matriisiverbinä on passiivimuoto 28 %:ssa ja intr.verbi 34 %:ssa. Nykyproosan vastaavat topikaalistukset selittyvät seuraavasti: relatiivistettu konstituentti 29 %, passiivinen matriisiverbi 22 % (asiaproosassa 30 %, taideproosassa vain 3 %!) ja intr. matriisiverbi 42 %. Runtas kymmenesosa 1600-luvun tapauksista (7 % nykyproosassa) on mainituista seikoista riippumattomia, ts. topikaalistaminen johtuu tekstuaalisista syistä. Eniten on muista, tekstuaalisista syistä johtuvia topikaalistuksia saarnojen intr. rakenteissa (suunnilleen kolmannes topikaalistuksista). Lauseissa 44 a–e on topikaalistettu subjekti yksinään, lauseissa 45 a, b yhdessä advl:n kanssa.

- (44) a. Ja tämä on ollut se Esiwate / *jonga* Ewang. sano Christuxen cuoleman jälkeen rewenneen itzellens cahtia / Ika 1659: 176.
 b. Ja cosca muutkin *sen kesken tullen* hawaidzewat lukevan [nim. ruokarukouksia] / nijn ei se ole pois tiellä / että he sitä cansa tekvät / LPet 1644a N2a.
 c. Jos *jocu* Löytän / enämbi cuin sanottu on Säckijns sisälle lyönexi / As. 5. 5. 1691.
 d. Cuitengin *kirjoituxen tawan jälken eroitta Personaita* / ei näy olewan sopimatoin / LPet 1644b C2a.
 e. *Että Pispä ja Consistoriumi – – on andanut cowasti rangaista sen wäärinkäyttämisen – – löytä Cuningallinen Majestetä* hywin tehdyxi / As. 20. 9. 1681.
- (45) a. Tätä ei ajattele Hälywäiset ihmiset / jotca ei yhtä kerta malda / mitä ia cuinga rucoilewat / ia naurawat muitakin *jonga huocaden ia caikel nöryrdel* näkewät rucouxis idzens harjoittawan. LPet 1644a B4a.
 b. että *hän* [= Turkki] *suurimmalla halulla* ymmärretän Rauha pyytwän ja himoitzewan. As. 28. 1. 1686.

Topikaalistetuista adverbiaaleista 40 % on joko relatiivi- tai kysymyssanoja tai upotteesta siirretyiksi tulkittavia komparatiivikonjunktioita (46 a, b). Usein adverbiaaliin sisältyy jokin edeltävään tekstiin viittaava deiktinen elementti (46 c, d). Pelkän adverbiaalain topikaalistaminen on yleisintä passiivi- ja intr.-rakenteissa.

- (46) a. Poicani / *cuingas* luulet tämän työn taldeen saawas; LPet 1644a Kb.
 b. tee nijncuin minä opetan / waan älä tee *nijncuins* näet minun tekwän; Procop 1690: 25.

- c. *Näin wiriästi* todista hän [= Paavali] myös itzens työtä tehne
Ephesos, sanoden: Procop 1690: 16.
- d. *Tästä* [= Jeesuksen veriuhrista] näky puhuvan myös Johannes. 1.
Epist. c. 5:6. Ika 1659: 180.

Objekti yksinään topikaalistuu suunnilleen yhtä usein kuin subjekti + predikaatiivi, sitä vastoin predikaatiivi yksinään harvoin. Tapaukset, joissa joko komplementti yksinään tai yhdessä subjektin kanssa on topikaalistettu matriisilauseeseen, ovat trans.rakenteissa 30 %, predv.rakenteissa 23 % kaikista topikaalistuksista. Predikaatiivi tuntuu topikaalistettaessa vetävän mukanaan myös subjektin; objektin topikaalistamisella taas ei ole tällaista vaikutusta. (Nykyproosan aineistossa pelkän objektin tai predikaatiivin topikaalistuksia oli yhtä paljon — tai vähän —, sitä vastoin vain pari subjektin + komplementin samanaikaista topikaalistusta.) Topikaalistettu komplementti ei ole yhdessäkään tapauksessa samanmuotoinen kuin subjekti: objekti on yleensä partitiivisijainen nomini tai taipumaton rel.pronomini *cuin*; niissä ani harvoissa tapauksissa, joissa objekti on *n*-sijainen, rakenteen subjektina on omistusliite; predikaatiivina on yleensä joko adjektiivi tai jokin taipumaton sana, usein *nijn(cuin)*. Yhdeksässä tapauksessa kymmenestä topikaalistettu konstituentti on relatiivisana tai komparatiivikonjunktio. Lauseissa 47 a–c on topikaalistettuna komplementti, lauseissa 48 a, b subj. + komplementti. Aineistossa on yksi tapaus (49), jossa on topikaalistettu obj. + verbi; taulukkoon rakenne on merkitty obj:n topikaalistuksena.

- (47) a. sillä jocainen on walinnut itzellens oman tien *jota* hän ajattele seurawans / As. I5. 3. 1676.
b. *Tätä* [Jumalan kunnioittamista] näky myös Dawid ajattelevan / *cosca* hän sano: Ika 1671 C4a.
c. *Nijn* *cuin* sinun halus ia ajatuxes nyt on / *nijn* tiedä minun aina olewan. LPet 1644a C4b.
- (48) a. Ja tacaperin ajetaisin caicki wäärät opetuxet / *jotca* *wastan* *tätä* *corkiata* *salaisutta* *owat*: *Jota* *hurskan* *ja* *vscolisen* *opettajan* *wiran* *sano* *Apostoli* *P. Pawali* *waatiwan*. Raj 1654 Gb.
b. Ja *chkä* *se* *hänen* [*vauvan*] *waiwans* – – *ei* *taiñut* *ihmisten* *edes* *ilmei* *olla* / *nijn* – – *myös* *käsille* *otettin* *ne* *turwalisimmat* *Medicamentit* *Sydäntautia* *wastan* / *nijn* *cuin* *se* *pidettin* *ollen*; Hamm 1682 D2b.
- (49) *Jota* *tekewän* [nim. pitävän ruumissaarnan] *moni* *minun* *cansan* *taisi* *toiwoa* / *jongun* *toisen* / *enemmän* *opin* / *ja* *uliamman* *Wiran* *arwost* / *Jumalan* *Sanasa*; Hamm 1682 A2a.

7.3. Useamman kuin kahden konstituentin siirto rakenteesta matriisilauseeseen on harvinaista. Tapauksia on aineistossa 18, mikä on 4 % topikaalistusten yhteismäärästä (kuudessa tapauksessa topikaalistettuja konstituentteja on enemmän kuin kolme). Nykyproosasta löysin viisi tapausta, joissa oli topika-

listettu kolme konstituenttia. Esimerkkinä usean konstituentin topikaalistamisesta 50 a, b:

- (50) a. Sillä että *se* [sairaus] *sitte päälleseurawaisna Syxynä ja Talwena wihaisemmast* ymmärrettiin enänewän. As. 24. 11. 1697.
 b. pyydäm asetta – – JVmalan Wihan / *jolla hän wiellä nyt Synnin tähden Meidän ylidzem* näky rippuwan / As. 24. 3. 1652.

Kaikista topikaalistuksista runsas kymmenesosa on tapauksia, joissa koko rakenne sijoittuu matriisiverbinsä edelle. Koko rakenteen topikaalistaminen on yleisintä (27 %) *ksi*-rakenteessa, mitä voitaneen pitää osoituksena *ksi*-rakenteen vähäisemmästä lausemaisuudesta *n*-partisiippiseen verrattuna: *ksi*-partisiippi — niin verbaalinen kuin se 1600-luvulla onkin — hahmottuu helposti sekä matriisiverbin että rakenteen primaarin nominaalijäsenen yhteiseksi määritteeksi ja on niin ollen lähinnä verrattavissa predikatiiviadverbiaaliin (vrt. *henkilö, joksi minua epäiltiin; rikos, johon syyllistyneeksi minua epäiltiin*). Tyypillisimpiä näytteitä asetuksissa esiintyvistä koko rakenteen topikaalistustapauksista ovat sellaiset säädösten rikkojiin suunnatut uhkaukset kuin *Joka tätä vastaan rikkoneen löytään* ja *Niin usein kuin he sen tehneeksi löytään*. Nykykielen aineistossa ei vastaavia tapauksia ole. Lauseissa 51 a–c rakenne on upotettu sivulauseeseen, lauseissa 51 d, e päälauseeseen.

- (51) a. *joca toisin tehnex* Käräjäs tiedolla voitetan / As. 30. 3. 1664.
 b. Nijn on se sijs oikein ja cohtulinen / että me *sencaldaisen armahtamisen / Jumalan hywydest tullexi* tundisimme / As. 12. 3. 1672.
 c. ja cosca me *hänen* [Jumalan] *aiwan caucana olewan* pelkämme on hän likinnä / As. 24. 2. 1677.
 d. *Taencaldaisen tilan / josta Hiob nimitetyis sanois puhu / wielä nytkin mailmas olewan* / wahwista jicapäiwäinen coettelemus. Fav 1665 A2a.
 e. Mutamat opettauat – – Että Christus on Jumaluden luondons puolesta kärsinyt: Waan *tämän heidän opetuxens wäärän olewan* osottaa itze Christus / Ika 1659: 7.

8. Edellä esitetyn perusteella voidaan tiivistäen todeta, että vanhan kirjasuomen ja nyky-yleiskielen pts.rakenteiden välillä on eroa lausemaisuuksessa ja tähän liittyvästi sanajärjestyksessä. 1600-luvun pts.rakenteen lausemaisuuksia piirteitä ovat mm. kieltoverbin esiintyminen rakenteessa sekä rakenteen sisäisen sanajärjestyksen nykyistä suurempi joustavuus. Toisaalta rakenteen suhde matriisilauseeseen on 1600-luvulla kiinteämpi: konstituenttien sijanmerkintä määräytyy suurelta osin matriisilauseesta; koko rakenne voi käyttäytyä pinta-konstituentin tavoin ja topikaalistua matriisiverbin edelle. Mainitut piirteet ovat osoituksena rakenteen ja matriisilauseen välisen lauserajan puuttumisesta. Rakenteen eriytymättömyyttä — toisaalta sen lausemaisuukselta, toisaalta konstituenttimaisuudelta — osoittaa myös rakenteen rinnastaminen milloin nominiin, milloin lauseeseen.

Rakenteiden matriisilauseista on 1600-luvulla kaksi kolmannesta sivulauseita (nykyproosassa kolmannes). Vanhan kirjasuomen virkerakenteen kompleksisuus lisää nominaalirakenteen tarvetta: onhan pts.rakenne usein upotettu yhteen useasta peräkkäisestä alisteesta. Suunnilleen kolmannes (nykyproosassa viidennes) matriisilauseista on relatiivi-, kysymys-, komparatiivi- tai *että*-lauseita. Sitä paitsi samassa virkkeessä, joko pts.rakenteen konstituentteina tai muuten lähituntumassa, on 1600-luvun teksteissä enemmän *että*-lauseita kuin nykyproosassa. Rakenteen käytön tarve määräytyy kontekstista useammin kuin nykykielessä. Lakikielessä on enemmän konstituenttien relatiivistamisesta yms. johtuvia pakollisia rakenteita; saarnoissa rakenteen valinta useammin tuntuu johtuvan pyrkimyksestä korvata ainakin yksi lähekkäisistä *että*-lauseista nominaalirakenteella.

Sanajärjestykseltään 1600-luvun pts.rakenne poikkeaa nykykielisestä seuraavasti:

1) Runsaat puolet rakenteista on verbiloppuisia (nykyproosassa alle neljännes), mutta rakennetyypit eroavat tässä suhteessa selvästi toisistaan. Aktiivisen *n*-partisiipin objekti on verbinetinen suunnilleen puolessa tapauksista, *ksi*-partisiipin lähes aina; predikatiivi pyrkii verbinjälkeiseen asemaan muita komplementteja useammin; adverbiaalit ovat yleisimmin verbin edellä tai, jos niitä on useampia, verbin kummankin puolen. Objektit ja adverbiaalit ovat loppuasemaisina yleensä verbinetisiä raskaampia; predikatiivin sijainti on ilmauksen pituudesta riippumaton.

2) Objekti, koko rakennetta määrittävä adverbiaali ja joskus predikatiivi esiintyvät subjektin edellä rakenteen alussa; nykykielen vertailututkimuksesta tämä sanajärjestysvariantti puuttuu.

3) Eksistentiaalisen ja ei-eksistentiaalisen rakenteen välinen sanajärjestysero ei ole vakiintunut: eksistentiaalirakenteissa esiintyy SV-järjestystä, vaikka subjekti ei ole partitiivissa; toisaalta ei-eksistentiaalisissa rakenteissa on joskus VS-järjestys.

4) Subjektiloppuisia rakenteita on peräti 13 % (nykyproosassa 2 %), asetuksissa kaksi kertaa niin paljon kuin saarnoissa. Vanha lakikieli suosii infinitiivi- ja lausesubjekteja etenkin predikatiivirakenteissa; nykyproosan rakenteissa tällaiset subjektit ovat harvinaisia.

5) Konstituenttien siirtäminen rakenteesta matriisilauseeseen on tavallisempaa kuin nykyproosassa. Asetuksissa topikaalistettuja rakenteita on kaksi kertaa niin paljon kuin saarnoissa, nykyajan asiaproosassa samoin kaksi kertaa niin paljon kuin taideproosassa. 1600-luvulla koko pts.rakenne voi topikaalistua matriisiverbinsä edelle, mikä taas — paitsi joissakin erityistapauksissa — ei käy päinsä nykykielessä. Yleisimmin matriisiverbinsä edelle topikaalistuu *ksi*-rakenne. Tämä osoittanee tämän rakenteen vähäisempää lausemaisuuutta *n*-partisiippiseen verrattuna.

LÄHTEET

- CHOMSKY, NOAM 1965: Aspects of the theory of syntax. Cambridge, Massachusetts.
- FORSMAN SVENSSON, PIRKKO 1983: Satsmotsvarigheter i finsk prosa under 1600-talet: participialkonstruktionen och därmed synonyma icke-finita uttryck i jämförelse med språkbruket före och efter 1600-talet. SKST 388. Savonlinna.
- 1984: Translatiivi vanhan kirjasuomen ja nyky-suomen ei-finiittisten rakenteiden predikatiivin sijana. — Fenno-Ugrica Suecana 7. Tidskrift för finsk-ugrisk forskning i Sverige. Uppsala.
- HAKULINEN, AULI 1973: Semanttisia huomioita lauseenvastikkeista. — Sananjalka 15. Turku.
- 1976: Reports on text linguistics: Suomen kielen generatiivista lauseoppia 2. Meddelanden från Stiftelsens för Åbo Akademi forskningsinstitut. Åbo.
- HAKULINEN, AULI—KARLSSON, FRED 1975: Suomen akkusatiivi: funktionaalinen näkökulma. Virittäjä 79.
- 1979: Nykysuomen lauseoppia. SKST 350. Jyväskylä.
- HAKULINEN, AULI—KARLSSON, FRED—VILKUNA, MARIA 1980: Suomen tekstilauseiden piirteitä: kvantitatiivinen tutkimus. Department of General Linguistics, University of Helsinki.
- HERLIN, HANNA 1981: Objektina olevat partisiippirakenteet ja vastaavat *että*-lauseet hämmäläismurteissa. Pro gradu -työ. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- ITKONEN, TERHO 1975: Näillä näkymin: kirjoituksia nyky-suomesta ja sen huollosta. SKST 316. Helsinki.
- 1976: Syntaktisten vaikutusyhteyksien luonteesta. — Virittäjä 80.
- KLINGE, MATTI 1983: Vihan veljistä valtiososialismiin. Juva.
- LARDOT, RAISA 1983: Ripaskalinnut. Porvoo.
- 1979: Ihmisen ääni. Juva.
- LINDÉN, EEVA 1959: Hypotaktisen sanajärjestyksen tehtävistä lounaismurteissa. Virittäjä 63.
- 1969: Suomen kielen sanajärjestysuudistuksesta ja sen toteuttamisesta käytännössä. — Virittäjä 73.
- MYLLYNIEMI, SEPPO 1977: Baltian kriisi 1938–1941. Keuruu.
- PALOLAMPI, MARJA-LIISA 1970: Havaintoja partisiippien käytöstä vuosina 1938 ja 1968 ilmestyneessä kirjallisuudessa. Laudaturtutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- RAHKONEN, MATTI 1974: Placeringen av tids-, befintlighets-, riktnings- och sättsadverbialen i svenska och finska satser. Publication 8. Department of General Linguistics, University of Umeå.
- SUOSALMI, KERTTU-KAARINA 1976: Hyvin toimeentulevat ihmiset. Keuruu.
- WIIK, KALEVI 1976: Suomen partisiippirakenteiden rakenteesta. Moniste. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.

On the participial construction in Old Literary Finnish

PIRKKO FORSMAN SVENSSON

The participial construction (roughly speaking, a construction corresponding to a subordinate clause beginning with *että* 'that' when the verb of the main clause is one of those which may be classified as *verba sentiendi et dicendi*) is the most clause-like of the nominal structures which are included in the Finnish verb system and, for this reason, it is the most independent in its relationship to the main clause. The following is an enumeration of the clause-like features of the structure:

1) It may be formed from all of the basic sentence types.

2) Its selection of tense and person does not depend on those of the main clause.

3) It may contain an independent sentence adverbial.

4) The case marking of the constituents is only partially dependent on the verb of the main clause.

On the other hand, the participle construction lacks some of the features of an independent clause. Of these, the following should be mentioned:

1) The construction may contain neither a verb of negation nor a modal formative. (In actual fact negation may often be expressed by a circumlocution, and in specific contexts the structure corresponds most closely to a conditional clause beginning with *että*.)

2) The internal word order of the structure has become fixed to a specific form; the function of the nuclear constituents is determined positionally so that they cannot be moved as freely as they could be in clauses such as those beginning with *että* 'that'.

3) Since the boundary between the main clause and the participial construction has weakened, constituents of the structure — but not the entire structure — may be freely placed at the beginning of the main clause. (Topicalization of the *että* clause is unnatural or even impossible in the standard language.)

The article is an attempt to clarify the features with respect to which the participle structure of Old Literary Finnish diverges from that of the modern language. The conclusions reached are based on results obtained by comparing corpora of Old Literary Finnish and modern prose. In the material representing Old Literary Finnish the participial constructions of the 17th century appear: 446 structures taken from legal language and 449 from religious texts, the total being 895. The basis for comparing the Old Literary Language was provided by statistics for Modern Finnish on sentences in context.

The structures in the material have been divided into five structural types, partially on the basis of their sentence structure, partially on the basis of their form: transitive, intransitive, predicative, passive, and the *-ksi* structure. The predicate of the *-ksi* structure is a participle in the translative form, that of the other structures is a participle in the *-n* case.

The participle constructions of Old Literary Finnish and of modern prose reveal themselves to differ with respect to both their clause-like character and the word order connected with this. The need to use the construction also differs.

Some of the clause-like features of the construction in the 17th century are the occurrence of the negative verb in the structure and a greater variety of word order patterns within the structure than is now the case. On the other hand, the structure used in the 17th century has a more intimate relation to the main clause: the case marking of the constituents is largely determined by the main clause (for example, from the standpoint of its case a subject may be regarded as the object of the verb in the main clause 90 per cent of the time); the entire structure may be topicalized before the verb of a main clause and thus behave in the same manner as a surface constituent. The features in question

demonstrate the lack of a clause boundary between the structure and the main clause.

Of the structures used during the 17th century two thirds (as opposed to a third in modern prose) are found embedded in subordinate clauses. The complexity of the sentence structure of Old Literary Finnish increases the need for the nominal structure: the matrix clause of the participle structure is often one of several consecutive subordinate clauses. Additionally, the same sentence contains more clauses beginning with the conjunction *että* 'that' — either as constituents of participial constructions or otherwise in their vicinity — in 17th century texts than in modern prose.

With respect to its word order, the participle structure of Old Literary Finnish differs from that of the modern language in the following manner.

1) Almost half of the structures end in verbs (in modern prose less than a quarter), but in this respect the structural types clearly differ from one another. The object of an active participle in *-n* occurs before the verb in approximately half of the cases, that of the participle in *-ksi* almost always; the predicate complement appears after the verb more often than do other complements; adverbials most frequently occur before

the verb or — if there are several of them — both before and after the verb.

2) The object, an adverbial which determines the entire structure, and, occasionally, the predicate complement as well, may appear before the subject at the beginning of the structure.

3) The difference in word order between an existential and a non-existential structure has not become fixed: the subject of an existential structure may occur before the verb, even though it is not in the partitive; on the other hand, the subjects of non-existential structures may sometimes occur after the verb.

4) As many as 13% of the structures have subjects as their final components (2% in modern prose); in legal texts this is twice as frequent as in sermons.

5) The shift of constituents from the structure to a main clause is more common than in modern prose: the proportion of topicalized structures for participle constructions functioning as objects is 39% (in modern prose 25–28%). In legal texts topicalized structures are twice as common as in sermons, in modern non-fiction they also occur twice as frequently as in fiction. The participle construction of Old Literary Finnish may, as an entity, be topicalized before a matrix verb; in the material representing the modern language examples of this possibility are not found.